

Innspill til lærere om å trygge elevene under rettssaken om 22. juli

- Refleksjoner om beskyttelse og involvering

Av Magne Raundalen, Jon-Håkon Schultz og Åse Langballe

Elevene trenger hjelp til å forstå hva som skjer i rettssaken og hvordan de kan beskytte seg mot sterke inntrykk. Dette pedagogiske arbeidet bør skolene planlegge.

Vi står foran en langvarig rettssak om terror og massedrap som kommer til å ha en mediedekning uten sidestykke i norsk rettshistorie. Vi vil få et nytt forsterket og forstørret innblikk i de mest groteske og skremmende detaljene. På ett eller annet nivå vil vi alle, så å si på alle alderstrinn, bli involvert i det som skjer i rettssalen.

Refleksjonene vi her presenterer er primært ment som innspill og inspirasjon til lærere på mellomtrinnet og ungdomsskolen. I andre halvdel av teksten presenterer vi et konkret forslag til hvordan en kan snakke om rettssaken for og forberede elevene.

Et annet utgangspunkt enn i sommer

På mange måter har vi nå et bedre utgangspunkt, både voksne og barn, sammenlignet med det vi hadde da sjokket kom som lyn fra klar himmel midt i sommerferien den 22. juli. Nå vet vi hva det handler om. Vi er blitt forberedt gjennom bred dekning av hva forsvarerne tenker, gjennom debatten om de sakkyndige rapportene, og den detaljerte tiltalen som Riksadvokaten har skrevet ut. Vi anbefaler den enkelte lærer som skal orientere og veilede elever på ulike alderstrinn om å lese Riksadvokatens tiltale. Vi tenker absolutt ikke at tiltalen skal leses opp for elevene, men at den er selve bakgrunnen for det rettssaken skal handle om og kan derfor være nyttig bakgrunnsstoff for lærere, kanskje primært på videregående trinn.

Vi har tidligere foreslått at lærerne bruker et direkte språk ved å benevne bomben i regjeringskvartalet for *terrorbombingen* og det som skjedde på Utøya for *massedrapene*. Den enkelte lærer må selv avgjøre hvordan han eller hun velger å benevne gjerningsmannen.

En terapeutisk rolle og en pedagogisk rolle

Når vi har skrevet om det å veilede klassen om kriser og katastrofer som har fått massiv mediedekning som eksempelvis: World Trade Senter 11.9. 2001, tsunamien i 2004, atomkatastrofen i Japan i fjor og andre kriser, har vi beskrevet vår voksenoppgave med to

betegnelser: det *terapeutiske* og det *pedagogiske*. Den terapeutiske tenkningen handler om at det vi velger ut som tema og de opplysningene vi kommer med skal ha en beroligende effekt på de som måtte bli engstelige av å tenke på hendelsen. Vi har kalt dette *knagger* for voksen ryddehjelp. Barn trenger to knagger: en hvor de kan henge fra seg unødig frykt, og en hvor de kan henge fra seg uroskapende forvirring. Det terapeutiske perspektivet er mer aktuelt jo yngre elevene er. Det pedagogiske perspektivet for denne rettssaken handler om terrorisme, forbrytelse og straff, rettsvesenet, erstatning, og fremfor alt hvordan helsemyndighetene har aksjonert for å støtte og hjelpe de som skal leve videre med sorgen og de som skal leve videre med traumene. Selve mediedekningen og tilknytningen til innvandringsdebatten har mange pedagogiske innfallsvinkler, særlig i dialog med de eldre elevene.

Skape forutsigbarhet

Det er en utfordring at det er stor variasjon i elevenes detaljkunnskap rundt 22.juli. De vil følge rettssaken med ulikt engasjement. Noen vil få med seg alle detaljer, andre vil aktivt skjerme seg, mens andre ikke er særlig interesserte. En kan se det som en pedagogisk oppgave å samle elevene til en felles kunnskapsbase slik at elevene sammen kan bevege seg videre. Vi vil derfor anbefale at det lages faste rammer for når og hvordan rettssaken løftes inn i opplæringen slik at det blir forutsigbart. Eksempelvis kan en se Super Nytt til faste tider, kanskje en eller to ganger i uken og dermed ha oppsummerende diskusjoner om hva som har kommet frem i media de siste dagene.

Veilede elevene om hvordan de kan beskytte seg

Det er videre viktig å veilede elevene om hvordan de kan beskytte seg mot skremmende detaljer ved å begrense nyheter fra internett, aviser, radio og TV, for ikke å bli overveldet av den voldsomme fokuseringen på terrorbombingen og massedrapene. Da er det også nødvendig å informere om hvorfor en slik begrensning er lurt: ”fordi det er lett at du kan bli urolig, at du blir skremt av detaljene og tenker mye på det og kanskje at du får problemer med å sove og at det da går utover konsentrasjonen din på skolen”.

Vi har forskning som viser at det å forberede seg på å beskytte seg, er å foretrekke framfor å ”ta det på sparket når det kommer». Den som er beredt og har en strategi for å møte det som kommer blir mye mindre forstyrret i hukommelse og konsentrasjon og er dermed bedre i stand til å lære på skolen.

Nedenfor har vi gitt konkrete forslag til hvordan du som lærer kan bidra til å samle elevenes kunnskap om rettssaken slik at de er best mulig forberedt. Eksemplet nedenfor er skrevet ut i full tekst for å gi et konkret forslag for lærere på mellomtrinnet og i ungdomsskolen. Men det er du som lærer sammen med dine kollegaer, som må vurdere hvordan dere åpner opp for samtale.

Hvordan forberede elevene på rettssaken – et konkret forslag

Barna strever med det samme spørsmålet som vi voksne. De stiller det ofte mer direkte: «Hvorfor gjorde han det?» Vi har erfaring med å svare barn fra skolealder og oppover nettopp på deres direkte spørsmål. Vårt utgangspunkt for å svare har da vært at han, gjerningsmannen, levde som en alminnelig, norsk ungdom.

Han ble veldig opptatt av at han syntes det kom for mange flyktninger til Norge. Han var veldig uenig med Gro Harlem Brundtland som hadde vært statsminister for Arbeiderpartiet for over 20 år siden, og med Jens Stoltenberg som nå er statsminister for Arbeiderpartiet. Han anklaget dem for at de hadde sluppet inn for mange muslimer i Norge. Han søkte også kontakt med politiske miljøer for å finne noen som delte hans meninger, men forlot dem etter hvert fordi de ikke var nok enige med ham om hvor farlig muslimene var.

Alle mennesker i Norge har lov til å mene hva de vil, og gjerningsmannen søkte stadig på nettet for å finne flere som var enige med ham. Flere blant dem han fant på nettet skrev at Norge og Europa var i en slags krig. Vi måtte ta igjen med muslimene, få dem ut og stenge grensene våre, fordi muslimene vil ta Norge og Europa. De hadde en plan om å gjøre oss alle til en ny stat som skulle hete Eurabia. Da er ikke tankene helt normale lengre, i alle fall ikke hvis man tror det må en virkelig krig til for å stoppe innvandringen, da er tankene blitt feiltanker. Men det er lov å ha dem og si dem og skrive dem. Det heter ytringsfrihet. De med de største feiltankene, mente at vi måtte forberede oss på krig og vold for å redde Norge og resten av Europa. Hva og hvordan gjerningsmannen tenkte har vi fått vite mye om fordi han skrev en bok på mange hundre sider som han la ut på nettet den dagen han sprengte Regjeringskvartalet og gjennomførte massedrapene på Utøya. Når vi leser det han skriver, skjønner vi at feiltankene har kommet helt ut av perspektiv.

De sakkyndige: Hele landet forbereder seg på rettssaken. Det er skrevet mye om de to legene som retten sendte til fengselet for å ha mange samtaler med gjerningsmannen for å finne ut om hvorfor han gjorde det. De to legene kalles sakkyndige og det betyr at de er leger og har i mange år studert det vi kaller tankesykdommer. De sakkyndige har først studert medisin på Universitetet og lært seg mye om kroppens sykdommer, og deretter har de arbeidet i mange år på psykiatriske sykehus og lært seg mye om sykdommer på sinnet, det vi velger å kalle tankesykdommer. Det er vanskeligere å finne ut av tankesykdommer enn av sykdommer på kroppen. Legen din kan si helt sikkert om du har lungebetennelse, men mange mener at de sakkyndige ikke kan si helt sikkert at gjerningsmannen hadde eller har tankesykdommer.

Paranoid Schizofreni: Navnet på den tankesykdommen de to først oppnevnte sakkyndige mener gjerningsmannen hadde og har, er kjent fra avisene. Den heter paranoid schizofreni. En person som handler ut fra denne tankesykdommen vet ikke hva han gjør. Det er sykdommen som styrer tankene og de forferdelige handlingene. De sakkyndige har et eget navn for dette og det heter *utilregnelig*. Det betyr at vi ikke kunne regne ham som normal og frisk som visste hva han gjorde, han var schizofren og syk. I norsk rett er det slik at de syke, utilregnelige, ikke kan dømmes til fengsel. De må bli tatt vare på, når de har utført alvorlige handlinger og kan komme til å gjøre det igjen, eller når de ikke kan ta vare på seg selv, og det må bli på sykehus. Det er få som har så alvorlige tankesykdommer og de fleste får god hjelp på sykehus.

Vi kan tenke oss at alle tankene våre, om oss selv, om hvem vi er, om Norge og politikken og Stoltenberg, mamma, pappa, skole, fortid, framtid - er et fint og ferdig puslespill satt sammen av mange brikker inne i vår tankeverden. Vi har et normalt syn på oss selv og en normal oppfatning av hva andre tenker om oss. En tankesykdom kan virke slik at alle bitene har falt sammen i en eneste haug og den syke har puslet dem på plass der han fikk dem til å passe, og ikke der brikkene hørte hjemme. Sånn mener noen at gjerningsmannen nå er styrt av feiltanker, har laget et bilde av seg selv, laget seg sin egen uniform, blitt kriger som skal ut å bombe og drepe og han tror han skal bli konge over det norske folk.

Utilregnelig: Som dere kanskje har oppfattet fra nyhetene var det mange som hadde greie på tankesykdommer som ville diskutere om gjerningsmannen skulle i fengsel fordi han var tilregnelig og ikke tankesyk - eller skulle være på sykehus fordi han var utilregnelig og ikke visste hva han gjorde. Tilslutt var det så mye tvil om gjerningsmannens tilregnelighet at retten bestemte å få inn to nye sakkyndige som skulle snakke med ham og observere ham. De to nye skulle komme med sine meninger, og om de var enige eller uenige med de andre sakkyndige. Derfor blir det veldig mye snakk om dette i rettssaken. Det er retten som skal bestemme om han skal sitte i fengsel eller sperres inne på sykehus. Uansett blir han sperret inne og passet på, antagelig for resten av livet.

Hva mener gjerningsmannen selv? Gjerningsmannen har hele tiden påstått at han er tilregnelig, han visste hva han gjorde, han planla alt nøye, og lurte ungdommene på Utøya på en grusom måte ved å kle seg som politimann og sa at han skulle passe på dem. Uansett er det lov å si at det var helt sykt det han gjorde, og at det han skriver og sier virker helt sykt. Men vi vet fra før at normale mennesker også kan gjøre helt syke ting. Derfor blir det opp til de sakkyndige og retten å finne ut om gjerningsmannen har en psykisk sykdom som gjør at han i fremtiden må tas hånd om på et sykehus.

Hva nå? Det vi har skrevet en del om nå, handler om å *forstå* hvorfor han gjorde det. Når vi strever med å forstå og forklare det forferdelige, kan det nesten virke som om vi unnskylder det forferdelige. Sånn er det ikke. Derfor blir det viktig å skille mellom det å ville forstå, og det at det forferdelige absolutt ikke blir mindre forferdelig fordi vi forstår mer.

Det viktigste: Det er viktig at vi ikke bruker mer tid enn nødvendig på disse spørsmålene, men gradvis forsøker å legge dem bak oss, og at vi gjør de vanlige tingene i livene våre. Det viktigste framover for oss alle er at de som ble skadet får all vår hjelp, støtte og respekt, og at det samme gjelder alle dem som sørger over det store tapet av menneskeliv. Mange av dem som ikke ble fysisk skadet, da de var i Regjeringskvartalet eller på Utøya, må også få hjelp og støtte til å komme over de skrekkelige minnene, og komme videre i livet på skolen, med studiene sine eller på jobben sin.

Mer nyttig informasjon om selve rettsaken finner du på webadressen til Oslo tinghus:
www.domstol.no/22-7

Magne Raundalen
Jon-Håkon Schultz

Barnepsykolog ved Senter for krisepsykologi i Bergen.
Spesialpedagog og forsker ved Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Åse Langballe

Spesialpedagog og forsker ved Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.